

SHAYIR DO'RETPELERI O'TISHTEN SAZA

Jiemratova Jamshira Qalliqoraz qizi

Berdaq atinag'i Qaraqalpaq

Mamleketlik Universiteti Ko'rkem o'ner fakulteti

Ma'deniyatniw jo'nelisi studenti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14740247>

Annotasiya. *Bul maqalam arqali shayirlarimizdin' o'z zamaninda jasab do'retken do'retpeleri olardin' o'mir bayani tuwrali mag'lumat beredi. Sol zamanlarda bo'lgan ko'terilisler xaliqti ameldarlar qiynag'anlig'i saliqti ko'beytkenligi so'z etiledi. Bug'an misal Ibrayim Yusupovtin' "Aral Illegiyalari" qosig'inda Aral Ten'izinin' qurib qurig'an jerlerinen duz ko'terilip ten'izdegi baliqtin' nabit bolip aqibetinde tu'rli kesellikler shig'ip atirg'ani haqqinda so'z etiledi.*

Gilt so'zler: *Watan, qaraqalpaq, shayir, do'retiwshilik.*

Abstract. *This article provides information about the life of our farmers, who were responsible for their work in those days. Today's example is Ibrahim Yusupov's book "Aral Illegies" about the fact that salt rises from the dried-up rocks of the Aral Sea and infects the fish in the sea with various diseases. ethylated.*

Key words: *homeland, Karakalpak, poet, creativity.*

Аннотация. *В данной статье представлена информация о жизни наших земледельцев, которые ответственно относились к своему труду в те времена. Сегодняшний пример – книга Ибрагима Юсупова «Аральские загадки» о том, что соль поднимается из высохших пород Аральского моря и заражает рыбу в море различными этилированными болезнями.*

Ключевые слова: *родина, каракалпак, поэт, творчество.*

Ha'r bir zamannin' o'z shayiri bolg'an shayirlarimiz ha'r biri o'z zamani haqqinda so'z etken Watanina muhabbat, xaliqtin' awir turmis ta'rizi tuwrali so'z etiledi . Biz olari oqiy otirip sol zamanlardi ko'z aldimizg'a keltiremiz . Bug'an misal shayirimiz Berdaq G'arg'abay uli (1827-1900) jillari jasap o'tken Qaraqalpaq klassigi ol óziniń "Ómirim" atalı qosıǵında óziniń avtobiografiyasın qaldırǵan.Qoldawlı ruwınan bolǵan. Poeziya janirında qa'lem terbetken.

Ámiwdáryanıń Aral teńizine quyar salalarınıń biri jaǵasında Aqqala, Quwlı kól degen jerlerde jasaǵan. Berdaq shayır XIX ásirde qaraqalpaq xalqınıń arasınan shıqqan shayırı, baqsısı, tariyxshısı.

Oniń tvorchestvolıq jolı ız dwiriniń xalıq mdeniyatı, xalıq tariyxı menen organikalıq baylanısta ızken hm rawajlangan. Berdaq shayırdıń dretiwshiligi XIX sirdegi qaraqalpaqlardağı xalıqlıq debiyatınıń rawajlanıwınıń haqıyqat guwası bolıp xızmet atqaradı.

Berdag dretiwshiligi - Orta Aziya xalıqlarınıń milliy mdeniyatına, sonday-aq ptkil dunyalıq mdeniyatı ziynesine qosılған lken les.

Berdag qaraqalpaq xalqınıń qayǵı-hsiretin jırlaw menen birge, onı jasawǵa jigerlendirdi, sotsiallıq teńlik ushin ǵureske ruhlandırdı. Shayırdıń "Xalıq ushın, "Jaqsıraq" qosıqları, "Ernazar biy", "Amangeldi" poemaları, "Aqmaq patsha" dstanı usınday mnistegi, qaraqalpaq xalqınıń oy-sezimine tsir etetuǵın shıǵarmalar boldı. Ol "Jaqsıraq" qosıǵında mınaday dep jazadı:

Berdagtıń qosıqlarınıń ızgeshelikleriniń biri - shayı, dette shıǵarmanıń keyninde sol shıǵarmadan belgili juwmaq shıǵarıp, onıń tiykargı ideyasın ashıp beredi. Sonıń menen birge kpshilik shıǵarmalarında avtor ıziniń atın atap krsetedi, geypara shıǵarmalarında onıń qay jılı jazılğanın krsetedi.

Berdag o`z zamanında so`zine adam balasın iyiltken ataqlı shayı bolısa da, og`ada awır turmista jasag`an. Shayirdin` ata-babası qanday qiyınshılıq penen turmıs keshirgen bolsa, onin` o`zi de tap sonday o`mir su`redi. Onin` ko`rgen ku`ni miynetkesh xalıqtin` turmısı menen birdey edi. Ol «Bilmedim» qosig`ında awır turmısı haqqında jazadı:

U`stimde jaman ilashıq,

Onin` ba`ri jeri ashıq,

Du`n`ya mag`an boldı qashıq,

Ne bolarimdi bilmedim.

4 Da`wirdin` shinlig`in ken` su`wretleytug`in «Bolmadi» qosig`ında shayı zaman ten`sizligin teren` ashıp beriw menen birge o`zinin` azaplı o`mirin bayanlaydı.

Alpis beske keldi jasım,

Ag`ardi ju`yikten shashım,

Sawdag`a tu`stiler basım,

Jaynap-jasnap ku`n bolmadi.

Berdag o`zinin` turmısına bas sebepshi etip sol ten`sizlik zamandı, shayı o`zine ha`m xalıqqa dushpan dep atag`an zaman biylewshilerin ko`rsetedi.

Berdag shayırimız benen zamanlas bolıp do`retiwshilik etken shayırimız **jiniyaz Qosıbay ulı** (1824- 1878)(debiy laqabı Ziywar) — XIX sirdegi qaraqalpaq klassik debiyatınıń eń krnekli wkilleriniń biri.

Ol dóretiwshiliginde ózine tán ózgeshelikke iye, oğada talantlı, oqımışlı, medreseni ayırıqsha tamamlagan aqun, ulama, kórkem sóz sheberi sıpatında basqalardan ayrılıp turatuğın uqıplılıq penen óz dáwiriniń progressiv idealların júzege shıǵardı, anıq turmıs haqıyqatlıǵına sheber qurılǵan poetikalıq obrazlı ibaralardı ótkir oy-pikirleri menen tásirli sáwlelendirdi. Ájiniyaz shayır 1824-jılı Moynaq rayonı aymaǵına qarastı «Qamıs bóget» degen jerde orta hallı diyqan xojalıǵında dúnyaǵa keledi. Ol qaraqalpaqtıń Qonırat arısı Ashamaylı urıwınıń Saqıw tiresinen bolǵan. Qazaqıstan dalalarında ju'rgende Ajjiniyaz shayır Qız Men'esh penen aytısadı. Aytıs awızeki a'debiyattın' da'stu'ri bolıp bunda baqsı ha'm basqalardin' so'zge sheshenlegi sinaladı.

ELLERİM BARDI

Sorasan' elimdi Qojban bizlerden,
Qalpag'ı qazanday ellerim bardı.
Qa'te shıqsa, keshirin'ler so'zlerden,
Qıtay, Qonırat atlı ellerim bardı.
Jaylawım U'rgenish, arqası – ten'iz.
Jawırını qaqpaqtay malları semiz,
Ruxsatsız bir-birine salmas iz,
Birlikli Qon'ırat ellerim bardı.
Tabıladı izlegennin' keregi,
Ko'linde bar qasqaldag'ı, u'yregi,
Quwları, g'azının' pu'tin bu'yregi,
Du'nyanın' an'ları ko'limde bardı.
O'tirikti ıras etip aytpag'an,
Tuwrı joldan bas ketse de qaytpag'an,
Na'ma'hra'mdi hasla joldas tutpag'an,
Atı qaraqalpaq ellerim bardı.
So'ylegende sheker eter so'zin'di,
Ko'rgende biymag'rur eter o'zin'di,
Baharı toydırar eki ko'zin'di,
La'yli, Zu'la'yxaday qızları bardı.
Su'yrik sawsag'ın'da periwza yu'zik,
Belleri qınalǵ'an bir qısım na'zik,
Ha'r qolında altın-gu'mis bilezik,

Sallanıp ma's gezen qızları bardı.
Atqa shıqqan ashamaylı-qıyatta,
Qoldawlı-mu'yteniwi – barlıq Qon'ıratta,
Qıtay-qıpshaq, kenegesiwi mang'ıtta,
At ko'termes belli begleri bardı.
Gu'darı belbewi dizege tu'sken,
Boyı aq terekti aralap o'sken,
G'anım ko'rse qaynap da'ryaday yoshqan,
Qalpaqtın' qalqanlı jigiti bardı.
Belleskende xan palwanın qoymag'an,
Ku'sh-qarıwı bir boyına sıymag'an,
Shaqırmasa merekege barmag'an,
Qonırattın' gu'jektey palwanı bardı.
Yadıma tu'skende kewlim o'sken,
Ko'zim ko'rmegenshe ko'keyim kesken.
Jılında miywelep u'sh iret pisken,
Atı su'tilmektey jemisim bardı.
Sa'rhawız boyında sayalı terek,
Jesen' til u'yirgen a'seliw pa'lek,
Qırında qızarıp pisken gewirek,
Qawınday mazalı jemisim bardı.
Mal iyesin tabar, so'z tapsa ju'ye,
Sho'binde sha'fa'a't, qusında kiye,
Ten'iz eteginde bolar qanshiye,
Bulardın' ba'rshesi elimde bardı.
Ko'rmegen hayranda esleri tanar,
U'rgenish naqqashı maqbari minar,
Bag'larımnda bisyar almayıw-anar,
Hesapsız mazalı miywesi bardı.
Jilwa taslap ha'rne barın saz etken,
Jigitlerdin' kewlin ba'ha'r, jaz etken,
Qasın qag'ıp jilwa' bila'n naz etken,

Bag'lardın' ishinde qızları bardı.
Men bu'yerde ju'rgen ishi za'rdeli,
El jurttı ko'rmegen ag'ır da'rdeli,
Kewlimnin' xoshı joq men ha'm bir da'rtli,
Aytsam ishte tolg'an ha'diysim bardı.
Nesip aydap sizin' ellerge kelgen,
Kim jaqsı, kim jamap parqını bilgen,
Ha'r ne barın sizge bayan a'ylegen,
Qalpaqtın' Ka'miyne Ziywarı bardı.

REFERENCES

1. “Qaraqalpaq adabiyati”
2. I.Yusupov No'kis Bilim baspasi 2015 – jil
3. Enternet sayitlar;
4. Ziyonet
5. Vikipediya